

Jiří HUTEČKA

**Idea občana – válečníka a „moderní“ maskulinní identita:
modelová studie z dějin Spojených států***

Spojení *gender history* s historií vojenství nebývá v historiografii obecně příliš zvykem, a české prostředí není v tomto případě vůbec výjimkou – ba spíše naopak. Historiografie sociálně konstruovaného pohlaví je zde směřována především k dějinám žen, a tudíž hlavně k výzkumu feminity, a výzkum maskulinních aspektů genderových dějin je teprve v začátcích. Historiografie vojenství se pak podobně „novým“ trendům historického bádání, respektive novým myšlenkám vůbec, brání zuby nehty, setrvávajíc v bezpečném přístavu pozitivistického přístupu, a tím zároveň i zcela mimo akademický zájem drtivé většiny historiků. Této situaci se nelze než podívat, neboť existuje pouze málo lidských činností – pokud vůbec nějaká – které by byly takto výhradně spojeny s genderovou kulturní konstrukcí, než je organizované násilí, tedy válka. Samozřejmě se zde nabízejí rodičovské role, primárně konstrukce ženy – matky, leč zde lze snést argumenty stran implicitní biologické spojitosti. V případě spojení konceptu maskulinity s rolí válečníka lze sice argumentovat podobně, přinejmenším tedy u společností na nízkém technologickém stupni vývoje, nicméně co se několika posledních staletí lidských dějin týče, neexistuje, slovy historika Richarda Holmese, „žádný přesvědčivý fyziologický důvod, proč by ženy měly být vyloučeny z boje“.¹ Technologie postupně nahradila (až na výjimky) potřebu fyzické síly, přesto zůstává válka dodnes téměř výhradně maskulinní záležitostí. Výjimky z tohoto pravidla jsou obecně považovány za extrémní, a tomu odpovídá i jejich časová životnost.

Velice úzké, ba esenciální spojení maskulinity s válkou je v literatuře zabývající se genderovými konstrukty obecně uznáváno. Jak uvádí Pierre Bourdieu, válka je „*krajní mezi*“ směny sociálního kapitálu, nejextrémnější z „*repräsentativ-*

* Tento text vznikl kombinací závěrů v širší podobě již publikovaných (viz Jiří HUTEČKA, *Země krví zbrocená: americká občanská válka, 1861–1865*, Praha 2008) a počátečních závěrů výzkumu, podpořeného grantem GA ČR reg. č. 404/09/0970 „Konstrukce mužské identity v ego-dokumentech od 16. do poloviny 20. století“

¹ Richard HOLMES, *Acts of War: The Behavior of Men in Battle*, London 1985, s. 101.

ních činností“ monopolizovaných mužským pohlavím.² Slovy jiného autora je „*spojení mezi militarismem a maskulinitou odvěkou záležitostí*“, na což s oblibou narážejí i zastánci feminismu, tvrdíce shodně s Virginií Woolfovou, že „*sotvakdy v lidských dějinách padla lidská bytost střelou pušky z rukou ženy*“.³ Přes tato tvrzení je však role muže – válečníka brána až příliš často jako jakýsi základní fakt, svého druhu truismus, jenž leží v samém jádru studia maskulinity a o němž není třeba důkladněji diskutovat. Je přitom více než zřejmé, že abychom pochopili mužskou identitu, musíme se zabývat válkou a, co je možná ještě důležitější, abychom pochopili válku, musíme studovat sociální a kulturní roli, kterou sehrává v mysli těch, kteří se jí účastní – a nejenom jich, neboť válka, jako jeden z nejkomplicovanějších sociálních fenoménů, je pouze zřídkakdy výhradní záležitostí omezeného okruhu přímých aktérů. Slovy antropologa „*není válka pouhou akcí... Je to stav uvnitř a mezi společnostmi, s nesčetnými vztahy v prakticky všech dimenzích kultury*“.⁴ Spojení *gender history* s historií vojenství je tudíž nejen přirozené, ale z hlediska obou náhledů na historii i zcela nezbytné. Tento krátký esej, vzniklý v rámci širšího výzkumu problematiky dějin Spojených států, je pokusem o navázání právě takového spojení. Jedná se v zásadě o případovou studii, v níž je „laboratoří“ celého problému americká občanská válka.⁵ Proč právě ona si vysvětlíme vzápětí.

Americká občanská válka byla válkou dobrovolníků. I přes relativně brzké zavedení odvodní povinnosti v Konfederaci (jaro 1862) a o něco později i v Unii (jaro 1863) tvořili dobrovolníci velkou většinu z celkem tří milionů mužů, kteří v průběhu konfliktu oblékli uniformu některé z válčících stran. V konkrétním případě federální armády, pro niž se zachovaly statistiky, byla v celkovém součtu více než dvou milionů vojáků pouhá dvě procenta odvedenců a dalších šest procent ná-

² Pierre BOURDIEU, *Nadvláda mužů*, Praha 2000, s. 45.

³ George L. MOSSE, *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*, Oxford 1998, s. 109; resp. Virginia WOOLF, *Three Guineas*, London 1938, s. 76.

⁴ R. Brian FERGUSON, *Explaining War*, in: Jonathan Haas (ed.), *The Anthropology of War*, Cambridge 1990, s. 26. Pro další interpretace vztahu člověka k organizovanému násilí obecně viz S. P. REYNA – R. E. DOWNS (ed.), *Studying War: Anthropological Perspectives*, London 1993; Keith F. OTTERBEIN, *How War Began*, College Station 2004; Lawrence H. KEELEY, *War Before Civilization*, New York 1996; Konrad LORENZ, *On Aggression*, New York 1966; Harry H. TURNEY-HIGH, *Primitive War, Its Practise and Concepts*, Columbia 1949; Maurice R. DAVIES, *The Evolution of War: A Study of Its Role in Early Societies*, New Haven 1929. Pro nejnovější shrnutí viz úvodní kapitoly v Azar GAT, *War in Human Civilization*, Oxford 2006. Stručný populární úvod do problematiky v češtině viz John KEEGAN, *Dějiny válečnictví*, Praha 2001.

⁵ V americké historiografii občanské války se již genderový pohled na konflikt (z hlediska prostých vojáků) několikrát objevil, především v práci Reida MITCHELLA. Viz Reid MITCHELL, *The Vacant Chair: The Northern Soldier Leaves Home*, New York 1993. Zde předkládaná studie je jeho závěry často nepochybně inspirována, pokouší se je nicméně zařadit do širšího kontextu vztahu mezi válkou (motivací, strategií i taktikou) a občanskou společností, resp. konstrukcí maskulinní identity, to vše mj. s využitím závěrů z oblasti kulturní antropologie. Pro další literaturu viz také např. Earl. J. HESS, *Liberty, Virtue, and Progress: Northerners and Their War for the Union*, New York 1988; nebo Catherine CLINTON – Nina SILBER (ed.), *Divided Houses: Gender and the Civil War*, New York 1992.

hradníků – všichni ostatní byli dobrovolníky.⁶ V této dobrovolnosti se pak skrývá klíčové specifikum americké občanské války – z hlediska motivace účastníků představuje svým způsobem ideální model, nenarušovaný masivními institucionálními či ekonomickými tlaky. Přestože i zde hrály tyto faktory svoji roli, obecně lze prohlásit, že v porovnání s jinými konflikty byly materiální důvody či tlak byrokratického státního aparátu spíše v pozadí. Přesto však byl rozhodovací proces, určující ochotu jednotlivců účastnit se rituálu masového zabíjení (z kulturního hlediska není válka ničím jiným, viz níže), podmíněn hned v několika rovinách. Mezi nimi pravděpodobně primární roli hrál samotný společenský model, existující ve Spojených státech 19. století – moderní občanská společnost.

Občanem je dle nejobecnější definice osoba disponující sérií práv a povinností. Zatímco práva, z nichž hlavní jsou politická, reprezentují sociální moc jednotlivce, jeho povinnosti jsou základní podmínkou pro přístup k těmto právům. A jednou ze základních, ne-li klíčovou občanskou povinností je přispívat k obraně zájmů komunity – ať již formou daní, prakticky až do 20. století určených primárně k vydržování ozbrojených sil, či přímo se zbraní v ruce. V tomto kontextu je jednoduché pochopit počáteční striktní omezení moderního občanství na mužskou část populace – válka je, jak již bylo zmíněno, brána jako záležitost mužů, v níž ženy nemají místo. Muž – občan je pak skrze válku přímo definován. Nacházíme zde přímý odraz antických kořenů a vzorů moderního konceptu občanství, jasně patrný v díle mnoha myslitelů, stojících u jeho zrodu. Jak napsal Jean-Jacques Rousseau: „Každý občan musí být vojákem, nikoliv z povolání, ale z povinnosti. Takový byl vojenský systém Římanů... a takový by měl být v každém svobodném státě.“⁷ Podobnými příklady nešetřil ani Montesquieu či další. Americká revoluce, stavící základy své ideologie na osvícenské politické filozofii, pak tyto představy přirozeně odrážela, když ne v realitě profesionální Kontinentální armády, tak alespoň v teorii pro budoucnost Republiky: „Každý kolonista je novým Curiem, připraveným skočit do moře, aby zachránil svoji vlast... Jeho krev náleží jí.“⁸ Polský patriot Tadeusz Kosciuszko, velký zastánce ideje občana – válečníka, také svému příteli Thomasi Jeffersonovi neustále radil, aby nechal zřídit vojenskou školu, v níž by se „vybraní mladíci“ připravovali na naplnění své posvátné role, a zároveň pochyboval nad kvakery, „morálními lidmi, nikoliv však občany“, nepochybně pro jejich pacifismus.⁹ Není pak žádnou náhodou, že sám Abraham Lincoln úmyslně odvodil svůj slavný projev nad padlými v bitvě u Gettysburgu od jiné, snad ještě slavnější řeči nad padlými občany – totiž od projevu Periklova nad padlými Athéňany

⁶ Přesná čísla viz Bell I. WILEY, *The Life of Billy Yank: The Common Soldier of the Union*, New York 1952, s. 319.

⁷ Jean-Jacques ROUSSEAU, *Considérations sur le gouvernement de Pologne*, Paris 1782, s. 56.

⁸ Cit. in John A. LYNN, *Battle: A History of Combat and Culture*, Boulder 2003, s. 186.

⁹ Viz dopisy Jeffersonovi z 1. března 1811, resp. 1. února 1812, in Izabella RUSINOWA (ed.), *Tadeusz Kosciuszko – Thomas Jefferson: Korespondencija, 1798–1817*, Warszawa 1976, s. 86, resp. 101.

v peloponéské válce.¹⁰ Vyjma evokace sdíleného pocitu výjimečnosti, navázaného na ideu svobody a demokracie, šlo v obou případech především o vyzvání památky občanů – válečníků, kteří splnili svoji povinnost, chtělo by se dodat, „jak zákony kázaly jim“. Moderní občanská společnost tak ve svém základu nebyla ničím jiným než její antický pravzor – komunitou ovládanou válečníky. Ony „zákony“, v případě padlých vojáků Unie nepsané, reprezentovaly stav, v němž je politická moc občana odvozována od jeho ochoty obětovat se pro komunitu. Politická moc je však pouze špičkou ledovce.

V dubnu roku 1861, tedy na samotném začátku americké občanské války, došel nejčtenější deník své doby *New York Herald* názoru, že válka bude mít na občanskou společnost „prospěšné účinky“. *Pittsburg Post* pak připomněl „americkým občanům jejich povinnost“: „Nyní mají praví muži této země povinnost, kterou musí naplnit.“¹¹ Od vojenské povinnosti (nedefinované, ale obecně uznávané) se tudíž neodvozovala pouze politická moc, ale i samotná maskulinní identita, přičemž obě tyto úrovně tvoří v zásadě dva póly souhrnného sociálního kapitálu jednotlivce. Kapitálu, jenž určuje jeho sociální status.

Již v dávných dobách primitivních lidských společenství byl „vysoce ritualizovanou aktivitou, svázanou s místními systémy prestiže a náboženských hodnot“, lov.¹² Jakkoliv byla jeho funkce primárně bezpochyby materiálního charakteru, tj. zajištění obživy komunity, již ona samotná aktivita a prestiž dodávaly sociální kategorii lovce určitý výjimečný status. V okamžiku konfliktu skupiny nebo jejich členů s jinou komunitou pak kategorie lovce automaticky přechází v kategorii válečníka, přebírajíc i jeho kulturní a sociální význam. Ten je následně kodifikován do svébytného hodnotového systému muže – válečníka, podle něhož je poměřován ostatními a podle něž také vnímá sám sebe. Pravidla tohoto systému jsou, slovy antropologa, „vtloukána do chlapců v raném dětství, někdy doprovázena tvrdými tresty za neschopnost jim dostát“.¹³ Kosciuszskova představa výchovy mladých občanů tomuto modelu přesně odpovídá. Výsledkem onoho procesu je postoj vyjádřený v dopise sestře vojákem z Kentucky: „Neznám jediný důvod, proč by se na mne neměla vztahovat [vojenská] povinnost tak jako na kteréhokoliv jiného muže, když jsem byl pod ochranou vlády po celý svůj život.“¹⁴ Postoj jedince k velice násilné a mnoha biologickým instinktům odporující akci je pak následně odměňován „hanbou pro zbabělce a prestiží pro uznávané válečníky“. Klíčový je především fakt, že ona prestiž má „velmi hmatatelné protějšky ve sňatcích, ve zdrojích a ve

¹⁰ Více viz Gary WILLS, *Lincoln at Gettysburg: The Words that Remade America*, New York 1992, s. 41nn.

¹¹ *New York Herald*, 29. dubna 1861, editorial.

¹² *Pittsburgh Post*, 14. dubna 1861, editorial.

¹³ Barbara EHRENREICH, *Blood Rites: Origins and History of the Passions of War*, London 1997, s. 119.

¹⁴ R. B. FERGUSON, *Explaining War*, s. 46.

¹⁵ Cit. in Benjamin F. STEVENSON, *Letters from the Army*, Cincinnati 1884, s. 8.

vlivu“.¹⁶ Tyto závěry byly vysloveny ve vztahu k antropologicky zkoumaným primitivním společenstvím, lze je však vztáhnout i na náš modelový příklad.

Bylo by příliš idealizující domnívat se, že se dobrovolníci hlásili do armád americké občanské války pouze a jen kvůli svým ideálům. Mnoho mužů tímto krokem řešilo, stejně jako generace vojáků před nimi i po nich, svoji relativně bezvýhodnou ekonomickou nebo sociální situaci, vedeni snahou dosáhnout na zmiňované „zdroje“. „Nemohl jsem nikde najít, co bych dělal, tak... jsem šel do New Yorku a narukoval.“¹⁷ „Zdálo se, že jsem byl přinucen jít [do armády], abych se dostal z dluhů.“¹⁸ Brzké zavedení „motivačních“ podpisových bonusů u mnoha regimentů materialistickému přístupu dále napomáhalo, přičemž na rozdíl od pravidelné armády v době míru nebyla tato služba stigmatizována – naopak, nyní bylo možné tento krok zdůvodnit, před okolím i sám před sebou, jako naplnění povinnosti občana. Že však nebyla tato vznešená myšlenka absolutně rozšířená, ukazují mimo jiné i trvalé problémy obou armád s tzv. „bounty-jumpers“, tj. lidmi, jejichž jediným cílem byla právě finanční odměna, následovaná urychlenou dezercí a narukováním u jiného regimentu, kde dotyčný celý proces opakoval.

I přes možnost materiálních zisků nebyly tyto natolik závratné, aby do armády přilákaly kohokoliv jiného než osoby v ekonomické nouzi. Mnohem širší účinky tak měla možnost nabýt skrze válku dosud nedosažitelný sociální kapitál. Desítky případů často až bizarního snažení vážených občanů poskočit na žebříčku váženosti (a přeneseně i moci) ve své komunitě s pomocí důstojnické či generálské hodnosti jsou detailně popsány v literatuře. Nám stačí poznamenat, že začasto jediným výsledkem byla skandalizace dotyčného „politického důstojníka“ pro jeho neschopnost, prokázanou obvykle na úkor stovek i tisíců životů jeho podřízených. Slovy profesionálního vojáka bylo „svěřování důležitých velitelských postů lidem jako Banks, Butler, McClelland, Sigel a Lew Wallace... něčím jen o málo lepším než vraždou.“¹⁹

¹⁶ R. B. FERGUSON, *Explaining War*, s. 46.

¹⁷ Cit. in Judith Lee HALLOCK, *The Role of the Community in Civil War Desertion*, in: *Civil War History* 29, 1983, s. 124.

¹⁸ Cit. in B. I. WILEY, *The Life of Billy Yank*, s. 38.

¹⁹ Henry W. Halleck Williamu T. Shermanovi, 29. dubna 1864, in U.S. WAR DEPARTMENT, *The War of the Rebellion: A Compilation of the Official Records of the Union and Confederate Armies*, Washington 1880 – 1901, řada I [dále jen OR], sv. 34, část 3, s. 333. Ke jmenovaným „politickým důstojníkům“: Nathaniel Banks (jinak politik z Massachusetts) se „proslavil“ především zpackaným tažením podél Red River v roce 1864; Benjamin F. Butler (Massachusetts) po několika úspěšných vyloďovacích operacích a pobytu na postu velitele okupovaného New Orleans pohřbil svoji vojenskou kariéru v témže roce v tažení na řece James a později definitivně při dobývání pevnosti Fort Fisher; John A. McClelland (Illinois) představoval v letech 1863–1864 svého druhu Nemesis generála Shermana; Franze Sigela (Missouri) držela v různých vojenských funkcích primárně jeho německá národnost, lákající do řad federální armády množství německých rekrutů; a Lew Wallace (Indiana), pozdější autor *Ben Hura*, jenž proslul kontroverzí okolo svého vystoupení v bitvě u Shiloh (1862), byl v roce 1864 zbaven velení po bitvě u Monocacy. Všichni byli důstojníky v armádě Unie.

Pro nás je nicméně důležité, že podobnou motivací se řídily i tisíce řadových vojáků. Jak již bylo řečeno, povinnost bránit svoji komunitu byla zcela zásadní z hlediska konceptu občanství, který však zároveň představoval jeden z klíčových aspektů maskulinní identity, definované sociálním kapitálem, obsaženým v kategorii „cti“. Jak uvedl voják z Virginie: „*Do armády jsem šel kvůli spáse své reputace a cti (bez níž muž není mužem)*.“²⁰ Čest byla základním vyjádřením sociálního obrazu každého muže a služba ve válce s ní byla skrze občanskou povinnost neoddělitelně spojena. Genderový status jednotlivce byl tedy přímým výsledkem jeho postoje k vojenské službě – pokud v tomto postoji z hlediska svého okolí selhal, ztrácel zároveň samotné jádro své identity, založené na ideji občana – válečníka. „*Jakýkoliv mladý muž, jenž je odveden a zapomene na své mužství do té míry, že si najme náhradníka, není hoden býti mužem a měl by být navlečen do spodničky*.“²¹ Již samotný odvod byl nicméně podle dobové ideologie potupou a bylo proto mnohem lépe stát se dobrovolníkem: „*Je mnohem lepší narukovat dobrovolně, než být do armády nahnán jako branec. Není nic, co by pro mne bylo více ponižující*.“²² Zavedení odvodů na obou stranách fronty nemělo tudíž pro nárůst bojové síly armád důsledky ani tak přímé (viz výše uvedený nízký poměr branců k dobrovolníkům v armádě Unie), ale spíše nepřímé – způsobilo obnovení masového zájmu o dobrovolnou službu a naplnění občanské povinnosti. Statisíce mužů tak raději učinily, než by riskovaly, řečeno dobovou terminologií, „*odmužnění*“, tedy ztrátu své genderové identity se všemi doprovodnými ztrátami v rámci sociálního postavení.

Skrze komplex maskulinní cti, promítané i na ostatní příslušníky rodu, byla vojenská služba napojena i na čest na muži sociálně závislých osob: „*Byl bych zneuctěn, kdybych zůstal doma... Je v tom čest naší rodiny... Muž, který nenabídne svůj život... zneuctí svoji ženu a děti*.“²³ Ženy nicméně nebyly součástí tohoto genderově-militárního modelu jako pouhé pasivní objekty projekce maskulinní cti. Samy se v tomto hodnotovém systému pohybovaly, stejně jako muži přijímaly jeho pravidla, podle toho se chovaly a především měly k dispozici vysoce efektivní prostředek sociálního tlaku. Jak již bylo řečeno, součástí nabyté prestiže válečníka bývá v primitivních společnostech i „*hmatatelný protějšek*“ ve formě „*sňatků*“, a když ne přímo jich, tak alespoň ve formě, antropologicky řečeno, tzv. reprodukčních příležitostí, tj. sexuálního styku. Moderní společnost se v tomto ohledu od tradice příliš nevzdálila. Nikoliv náhodou se hlavní hrdina románu Stephena Cranea *The Red Badge of Courage*, vzniklého v roce 1895 na základě řady rozhovorů autora s válečnými veterány, „*koupe v dívčích úsměvech*“ záhy poté, co oblékl uni-

²⁰ Cit. in James M. McPHERSON, *For Cause and Comrades: Why Men Fought in the Civil War*, New York 1997, s. 136.

²¹ Cit. in Reid MITCHELL, *Soldiering, Manhood, and Coming of Age: A Northern Volunteer*, in: Catherine Clinton – Nina Silber (ed.), *Divided Houses: Gender and the Civil War*, New York 1992, s. 50.

²² Cit. in B. I. WILEY, *The Life of Billy Yank*, s. 38.

²³ Cit. in J. M. McPHERSON, *For Cause and Comrades*, s. 136.

formu.²⁴ Podobnou proměnu chování okolí k novým válečníkům zaznamenal například i vojín Boyd z Iowy: „*Lidé se k nám velmi hlásí – obzvláště mladé dámy, které, zdá se, mají veliký zájem o vojáky.*“ Děvčata Boydovi a jeho kamarádům nadšeně rozdávala sušenky i úsměvy a čerství vojáci tak zažívali často zcela novou zkušenost.²⁵ Všem zúčastněným však bylo zřejmé, že tato zkušenost je důsledkem uniformy jakožto symbolu, že její nositel naplňuje svoji genderovou roli muže – válečníka. Ženy, především mladé ženy, ve svém výběru partnera logicky preferují jednotlivce odpovídající převládající konstrukci maskulinity – a v našem případě tím dále motivují muže, aby se zúčastnili podniku, který je pro tuto konstrukci nezbytný, tedy války.

Role ženy v tomto procesu rozhodně nebyla pouze pasivní a v případě žen – matek, posílajících do války své syny, se – alespoň tedy teoreticky – měla řídit rousseauovským ideálem „*dobré republikánské matky*“, jejímž hlavním sociálním úkolem je vychovat dobrého občana – válečníka a poslat jej splnit svoji povinnost se slovy prý – podle Rousseaua – obvyklými v antické Spartě: „*Vrať se se štítem, nebo na něm.*“²⁶ Mnohé Američanky se tohoto příkladu držely téměř doslova. Ve Springfieldu v Massachusetts se například „*místní dámy*“ shromáždily, aby formálně předaly plukovní zástavy vlastní výroby „svému“ 10. massachusettskému regimentu. Vojáci si od předsedkyně spolku při této příležitosti vyslechli, že tyto prapory musí „*bránit i za cenu smrti*“: „*Srdce mnoha manželek, matek, dětí a sester bude horoucně tlouct pro vaši bezpečnost, ale pamatujte, neméně horoucně i pro vaši čest.*“²⁷ Koncept maskulinní cti byl projektován jako veřejný obraz všech závislých osob, jejichž sociální status byl v tomto případě odvozen od schopnosti muže dostát své roli. Trestem za ni pak bylo nejen „*zneuctění ženy a dětí*“ a „*odmužnění*“, ale i zcela konkrétní hrozba ze strany ženské části populace, napomáhající již tak drtivému sociálnímu tlaku na motivaci mužů k boji. Jak radila brožurka, vydaná *Loajální vydavatelskou společností* (tj. ženským patriotickým spolkem) v roce 1863 a nazvaná *Několik slov jménem loajálních žen Spojených států*, ženy všech tříd by měly svorně „*odmítat [muže] vyhýbající se odvodu*“ a „*pohrdat jimi*“. „*Můžeme je ponechat v hrozivé osamělosti, navždy,*“ hlásala autorka ve svém svatém nadšení pro věc Unie.²⁸ Muži si byli této hrozby vědomi a podle toho se i většina z nich na bojišti chovala.

²⁴ Stephen CRANE, *The Red Badge of Courage*, New York 1962 (česky *Rudý odznak odvahy*, Praha 1958), s. 10.

²⁵ Mildred THRONE (ed.), *The Civil War Diary of Cyrus F. Boyd, Fifteenth Iowa Infantry, 1861–1863*, Millwood 1977, s. 40.

²⁶ Rousseau viz na Jean-Jacques ROUSSEAU, *Emile, ou De l'éducation*, Paris 1852, kniha I, dostupné na http://fr.wikisource.org/wiki/Émile,_ou_De_l'éducation/édition_1852 (citováno 24. 4. 2009); nestránkováno.

²⁷ Cit. in David W. BLIGHT, *No Desperate Hero: Manhood and Freedom in Union Soldier's Experience*, in: Catherine Clinton – Nina Silber (ed.), *Divided Houses: Gender and the Civil War*, New York 1992, s. 57.

²⁸ Carolina M. KIRKLAND, *A Few Words in Behalf of the Loyal Women of the United States*, New York 1863 (nestr.).

Bojiště americké občanské války bylo v porovnání se situací ve 20. století až extrémně přelidněné. Přestože se k ní přibližovala, palebná síla zbraní stále nepřekročila kritickou mez, za níž se jakákoliv sevřená formace rovná automatické sebevraždě, a tak regimenty Unie i Konfederace nastupovaly do bitev ve vyrovnaných dlouhých řadách. Z hlediska našeho tématu měla tato taktika několik klíčových důsledků. Zatímco v případě „vyprázdněného bojiště“ 20. století někteří autoři tvrdí, že až 75% vojáků nepoužilo aktivně svoji zbraň,²⁹ na „přelidněném“ bitevním poli století devatenáctého bylo něco takového mnohem problematičtější – o prostém útěku ani nemluvě. Vojáci byli nejen pod efektivnějším dohledem důstojníků a poddůstojníků, ale byli také mnohem více v moci tzv. primární skupiny – kolektivu kamarádů, jejichž přítomnost je nejen podporovala v úsilí vytrvat, ale také fungovala jako účinná skupinová kontrola. Jednou z klíčových, ne-li hlavní motivací mužů v boji bylo nezradit své kamarády, neselhat a nebýt tak „odmužněn“. Zvláštností armád občanské války navíc bylo, že se jednalo o armády „komunitní“, složené z regimentů formovaných na místním základě – z přátel, příbuzných, sousedů. Regiment byl prakticky doslova militarizovanou komunitou, která si díky nyní již masové gramotnosti a rozvoji komunikací byla schopna trvale udržovat kontakt s domovem. Kontrola, již vojáci podléhali, tak skrze jejich okolí dosahovala až k jejich ženám, dětem a příbuzným doma. Výše zmíněný sociální tlak se tudíž neprojevoval pouze v oblasti motivace ke službě jako takové, ale i přímo na bojišti ve formě utužování taktické soudržnosti jednotky i morálky jednotlivců. Toto spojení mohlo mít, jak uvidíme, i pro armádu katastrofální důsledky, nicméně odvaha zde opravdu obvykle byla, slohy historika Geralda Lindermana, „pojívem armád“.³⁰ Jednou z hlavních starostí jednoho z vojáků, jehož jednotka se v bitvě náhle obrátila na útěk, tak bylo: „Co tomu řeknou doma?“³¹ Ve výše uvedeném kontextu trvajícím značný vliv žen pak se značnou hořkostí zachytil veterán občanské války Ambrose Bierce, když v jedné ze svých povídek popsal případ, kdy důstojník obdržel z domova dopis se slovy: „Mohu snést zprávy o smrti mého milovaného vojáka, ale nikoliv o jeho zbabělosti,“ psala jeho žena poté, co se dozvěděla (nepravdivé) zprávy o nedostatku odvahy svého muže. Ten se, ve snaze o znovupotvrzení své maskulinity, záhy nechal při svém projevu statečnosti zabít.³²

Potvrzování maskulinity právě skrze boj, ať již před sebou, nebo před svým okolím, není pouhou náhodou. Boj (a válka) představují z hlediska konstrukce

²⁹ Viz např. dnes již klasická studie: S.L.A. MARSHALL, *Men Against Fire: The Problem of Battle Command in Future War*, New York 1947. Problematičností kontroly vojáků v rozvolněné formaci se zabývali někteří autoři již v polovině 19. století, viz Ardant du PICQ, *Battle Studies: Ancient and Modern Battle*, New York 1921.

³⁰ Gerald F. LINDERMAN, *Embattled Courage: The Experience of Combat in the American Civil War*, New York 1987.

³¹ Leander STILLWELL, *The Story of a Common Soldier of Army Life in the Civil War, 1861–1865*, Alexandria 1983, s. 46.

³² Ambrose BIERCE, *Killed at Resaca*, dostupné na <http://www.classicreader.com/book/1157/1/>. (citováno 24. 4. 2009)

maskulinní identity jak ideální, tak zároveň téměř nezbytný vrcholný test. Zkoušku, která z chlapců, slovy oblíbeného českého úsloví, „udělá chlapy“. Ideální je tato zkouška proto, že maskulinita je, slovy Pierra Bourdieu, konstruována v opozici k femininitě na základě výsostně „vnějšího, oficiálního, veřejného...krátkého, nebezpečného, spektakulárního“.³³ Jen málokterá lidská činnost, pokud vůbec nějaká, naplňuje tyto definice tak dokonale jako válka vedená z důvodu občanské (politické, tj. opět veřejné) povinnosti. Nezbytnost testu pak vyplývá z potřeby nejdříve maskulinitu nabýt a následně se v ní periodicky utvrzovat. Zatímco femininita a s ní spojené přechodové rituály (např. první menstruace, těhotenství atp.) jsou v jádru své konstrukce dány jaksi implicitně, biologicky, s maskulinitou je problém v tom, že pro nedostatek implicitních znaků musí být o to systematictěji konstruována cíleně. Již z tohoto důvodu musí být maskulinita logicky více zaměřena na vnější prezentaci, neboť plně rozeznána a uznána může být jedině sociálně – muž sám sebe může definovat jako muže jedině tím, že tak o něm soudí jeho okolí.³⁴ A okolí jej posuzuje právě podle veřejných testů a zkoušek, které plní funkci rituálu nejen přechodového, ale i jaksi „udržovacího“, neboť maskulinitě, která není trvale testována, hrozí postupný rozklad a s ním spojená ztráta sociálního kapitálu. Nebezpečí je o to větší, pokud se příležitost k testu téměř sama nabízí – v našem případě jde o situaci, kde se společenství ocitá ve válečném konfliktu, jenž vyžaduje muže – válečníky.

Jak bylo řečeno, válka jakožto test mužnosti je v první řadě přechodovým rituálem, v němž má dojít k proměně chlapců v muže (se všemi výhodami z tohoto sociálního statutu plynoucími).³⁵ Tento význam je snadno doložitelný mimo jiné i dochovanými statistikami armád občanské války: „*V prvním roce války... tvořili osmnáctiletí chlapci v obou armádách zdaleka největší věkovou skupinu.*“ Tento trend pak pokračoval v jen málo změněné podobě až do konce konfliktu, který byl válkou mladíků: „*V půli konfliktu byli tři ze čtyř Yankeeů ve věku pod třicet let a méně než polovina z nich již oslavila pětadvacáté narozeniny.*“³⁶ Válka, resp. samotný boj, je testem, v němž si mladí muži ověří, zda jsou schopni náležet k vybranému společenství „pravých“ mužů. To proto se rozhodli dobrovolně jít vstříc smrtelnému nebezpečí – aby zjistili, jak se mu tváří v tvář zachovají. Autoři, zabývající se pozdějšími obdobími a konflikty, přesvědčivě dokazují, že nezkušené vojáky se před nástupem do bitvy nebojí ani tak toho, co se jim v boji může stát (zčásti prostě proto, že to jednoduše nevědí a nejsou schopni si to nijak efektivně představit), ale především vlastního strachu a z něj vyplývajících nekontrolovatel-

³³ P. BOURDIEU, *Nadvláda mužů*, s. 30.

³⁴ Více viz např. *tamtéž*, passim; nebo Elizabeth BADINTEROVÁ, *XY: O mužské identitě*, Praha 2005, s. 13nn.

³⁵ K tématu přechodových rituálů obecně viz např. Arnold VAN GENNEP, *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*, Praha 1997.

³⁶ Statistika viz G. F. LINDERMAN, *Embattled Courage*, s. 26; resp. B. I. WILEY, *Life of Billy Yank*, s. 303.

ných, „odmužňujících“ reakcí.³⁷ Vojáci občanské války nebyli ve svém postoji k „testu mužnosti“ žádnou výjimkou: „*Vždy jsem se obával, že i přes pevné rozhodnutí dostát své povinnosti mě hodina bitvy uvede do takového vzrušení, že ztratím hlavu a možná se i budu chovat jako zbabělec, aniž bych o tom věděl.*“³⁸ Reakce vojáků na prožitý „křest ohněm“ pak význam bitvy jako klíčového přechodového rituálu v životě muže – občana – válečníka pouze potvrzují: „*Budeš si myslet, že žertuji,*“ psal jeden z nich své matce do Illinois, „*ale to, že šel do války, udělalo z tvého syna muže.*“³⁹ Hlavní hrdina románu Stephena Cranea, jehož hlavní starostí před bojem byl vlastní strach, měl těsně po jeho skončení naprosto shodný pocit: „*Cítil poklidnou mužnost, nenápadnou, ale neoblomnou a silnou... Byl mužem.*“⁴⁰

Stejným způsobem mohli ostatně získat genderový status muže i ti, kteří na něj v očích většinové společnosti neměli nárok – Afroameričané. První „barevné“ jednotky Unie se dostaly do boje v létě roku 1863 a na konci války oblékalo federální uniformu na 150 000 vojáků černé barvy pleti. Motivací pro ně nebyla jen touha vybojovat sobě a svému etniku trvalou svobodu, ale mnohdy také snaha získat si respekt u bílé populace, která skrze své rasové předsudky zcela vyřadila obyvatele černé pleti – především však muže – ze svých vlastních genderových kategorií. Obzvláště muži černé rasy byli řazeni do kategorie „děti“ a ve svém otrockém postavení byli téměř úplně demaskulinizováni, přičemž ztratili prakticky všechny atributy mužnosti, včetně toho základního – moci nad ženami. Válka jim však přinesla jedinečnou příležitost, jak si svůj maskulinní sociální statut získat. Na jejím konci pak mohli, tak jako jeden z nich, sebevědomě prohlásit: „*Já být teď muž.*“⁴¹

Pokud byla válka ideálním přechodovým rituálem, pak pouze pro ty, kteří jím mohli něco získat (především tedy status „muže“) a kteří v ní neměli příliš co ztratit. Zde bylo hlavní dělítko mezi mladými muži ve věku okolo dvaceti let a jejich staršími spoluobčany – ti měli již s přibývajícím věkem mnohem menší potřebu si dokázat, že jsou muži, menší touhu zalíbit se ženám (často již byli ženatí), zároveň však měli ve svém životě až příliš mnoho věcí, které by mohli smrtí či zmrzačením na bitevním poli ztratit. Jejich smrt by zároveň uvrhla na nich závislé osoby, tj. jejich rodiny, do často neřešitelné existenční situace. Mnozí z nich tak byli postaveni před děsivé dilema občanské povinnosti, podpořené sociálním tlakem, a osobního zájmu sebe a svých blízkých. Slovy farmáře z Jižní Karolíny, „*myšlenka, že člověk učiní své jméno nesmrtelným... je příjemná. Ale vidina, že jeden může přijít o život... a jenom nechá svoje tělo jako žrádlo pro hladové ryby*

³⁷ Viz např. R. HOLMES, *Acts of War*, s. 204nn.

³⁸ Cit. in E. J. HESS, *Liberty, Virtue, And Progress*, s. 42–43.

³⁹ Cit. in Reid MITCHELL, *A Northern Volunteer*, in: Catherine Clinton – Nina Silber (ed.), *Divided Houses: Gender and the Civil War*, New York 1992, s. 50.

⁴⁰ S. CRANE, *The Red Badge of Courage*, s. 109.

⁴¹ Cit. viz Jim CULLEN, „*It's a Man Now*“: *Gender and African American Men*, in: Catherine Clinton – Nina Silber (ed.), *Divided Houses: Gender and the Civil War*, New York 1992, s. 91. Více k Afroameričanům v armádě Unie viz např. Joseph T. GLATTHAAR, *Forged in Battle: The Civil War Alliance of Black Soldiers and White Officers*, New York 1990.

v zálivu a zbídačenou rodinu doma, není tak povzbuzující. To už v člověku zchladí patriotismus.“⁴² Přesto zde stále zůstávala ona nutková potřeba utvrzení se ve vlastní maskulinitě a srovnávání se s ostatními (i mladšími) muži ve schopnosti obstát v testu války a splnění povinnosti občana – válečníka. Úspěch mohl znamenat navýšení sociálního kapitálu ve formě cti; neúspěch jeho zhroucení; vyhnutí se povinnosti však, jak jsme viděli výše, *a priori* směřovalo spíše k této druhé variantě. Přestože tak velká část účastníků války byla svobodnými mladými muži, jistě desítky procent jejich spolubojovníků zanechaly doma své ženy a rodiny, aby sobě a ostatně i jim dokázali, že jsou hodni označení „muž“.

Chápání bitvy jako testu mužnosti nebylo omezeno pouze na jednotlivce, ale v duchu dobového chápání se týkalo celé komunity. Bitva představovala v 19. století dominující kategorii diskurzu války⁴³ a v duchu nastupujících principů sociálního darwinismu byla vnímána jako kolektivní zkouška celého společenství. Slovy konfедераčního vojáka, bitva byla „*dlouho očekávaným testem... mezi zbraněmi Severu a Jihu*“.⁴⁴ Význam tohoto testu lze podtrhnout i jedinou podmínkou, kterou měli Seveřané po vítězné válce pro své bývalé nepřátele, aby je mohli opět pojmut za krajany – musejí být „*ochotni přiznat, že jsme jim napráskali... to je vše, co od nich chceme*“.⁴⁵ Jižané museli tudíž přiznat, že test války ukázal, že Seveřané jsou lepšími válečníky.

Potřeba testu vyplývala mimo jiné i z kolektivního nazírání občanů – válečníků na sebe sama a následně i na protivníka. Toto nazírání bylo, díky genderovým kořenům válečnické identity, také genderově podmíněno a obě strany ve své rétorice úmyslně podceňovaly „válečnické“ (čti „mužské“) kvality protivníka či jej přímo demaskulinizovaly. Jižané tak byli sebevědomě přesvědčeni, že jeden muž z Jihu vydá za několik svých protějšků ze Severu a, slovy důstojníka konfедераční armády, „*jako nevyvíčený voják byl Jižan lepším bojovníkem než Seveřan*“.⁴⁶ Obyčejní Seveřané byli také minimálně od dob slavného projevu senátora Hammonda z roku 1858 často označováni za „*bahno*“ společnosti, ne nepodobné otrokům: „*Celá vaše námezdní třída manuálních pracovníků a ,dělníků‘, jak je nazýváte, jsou v zásadě otroci*“, prohlásil tenkrát Hammond a tím, že postavil Seveřany na roveň otroků, je zároveň efektivně „odmužnil“.⁴⁷ Seveřané si byli této interpretace své maskulinní identity ze strany protivníka dobře vědomi: „*Ve své aroganci... [nás] označili za ,bahno‘ a ,umazané mechaniky‘, za třídu jim obecně méněcen-*

⁴² Philip N. Racine (ed.), David Golightly HARRIS, *Piedmont Farmer: The Journal of David Golightly Harris, 1855–1870*, Knoxville 1990, s. 183.

⁴³ Více k tématu bitvy jako jádra diskurzu války v 19. století viz Jiří HUTEČKA, *Země krví zbrocená: americká občanská válka, 1861–1863*, Praha 2008, s. 133nn, resp. 466nn.

⁴⁴ Cit. in Charles ROYSTER, *The Destructive War: William Tecumseh Sherman, Stonewall Jackson, and the Americans*, New York 1991, s. 255–256.

⁴⁵ Cit. in Joseph T. GLATTHAAR, *The March to the Sea and Beyond: Sherman's Troops in the Savannah and Carolinas Campaign*, New York 1985, s. 177.

⁴⁶ Bell Irvin Wiley (ed.), James Cooper NISBET, *4 Years on the Firing Line*, Jackson 1963, s. 9.

⁴⁷ James Henry HAMMOND, *Speech on Slavery*, in: Congressional Globe 35. Kongres, 1. zasedání, 1858, Appendix, s. 70–71.

nou,“ napsal v únoru 1865, tedy s neotřesitelnou vyhlídkou na vítězné zakončení války na dohled, s potěšením *Daily Missouri Democrat*.⁴⁸ Na svůj obraz v mysli nepřítele nezapomínali ani prostí vojáci: „*Rytířstvo Jihu narazilo na bahno z Michiganu a naučilo se je respektovat*,“ zapsal si s chutí do deníku vojín Lane po úspěšném střetu s protivníkem.⁴⁹

Seveřané Jižanům nicméně opláceli stejnou mincí, přičemž svoji variantu demaskulinizace protivníka zakládali pro změnu na svém systému hodnot. Jedním z jeho základů byl princip sebekontroly jako hlavní znak pravého muže viktoriánské éry, a byla to právě sebekontrola a poslušnost k sociálnímu řádu, která Jižanům evidentně chyběla – vždyť již sama secese byla projevem iracionality, zbrklosti a nezvládnuté emocionality, vlastností typicky femininních. Seveřané také svým protivníkům předhazovali, že jsou až příliš pod kontrolou svých „*divokých*“ žen, což je věc, kterou by pravý muž nikdy nepřipustil. Proces „odmužnění“ nepřítele lze pozorovat mj. i na častém vyobrazování konfедераčního prezidenta Davise jakožto staré ženy, na konci války navíc spojené s oblíbenou fámou, že se nejvyšší představitel Jihu pokusil uniknout federálním hlídkám v ženském přestrojení, čímž měl definitivně prokázat genderový status svůj a přeneseně i všech Jižanů. Jižanské ženy pak byly v propagandě na Severu (psané začasto právě ženami) vykreslovány jako „*dáblice*“ nehodné svého ženství a navíc evidentně neschopné dostát základní společenské roli ženy, tj. roli „*dobré republikánské matky*“ – namísto dobrých občanů totiž vychovaly rebely a vzbouřence.⁵⁰

Zmínka o ženách nás dostává k poslednímu bodu našeho výkladu, a totiž k důsledkům genderové konstrukce válečnické identity pro válečnou strategii v průběhu občanské války. Zde opět nacházíme téměř „čistý“, ideální model, v němž podmínění motivace vojáků naplněním genderové role vystupuje na povrch konfliktu až překvapivě jasným způsobem. Na konci války totiž dochází v konfедераční armádě k masovým vlnám dezercí, které jsou bezprostředně spojeny s dezintegrací tradičních genderových rolí v důsledku války.

Jak bylo uvedeno, jednou z primárních motivací vojáka – občana pro účast ve válce bylo potvrzení maskulinní identity válečníka a s tím související naplnění sociální role ochránce. Dlouhotrvající konflikt ovšem znamenal, že se plnění této role spojené s trvalým pobytem mimo domov dostalo do zřejmého konfliktu s jinými aspekty mužské genderové role, tedy především se zajištěním ekonomického fungování rodiny, ať již z pozice jejího hlavního živitele, nebo alespoň hlavního sociálního reprezentanta před vnějším světem. V předválečném světě amerického Jihu, řízeném zákony tradiční agrární společnosti, se ženy sice plně podílely na prá-

⁴⁸ *Daily Missouri Democrat*, 22. února 1865, editorial.

⁴⁹ David LANE, *A Soldier's Diary: The Story of a Volunteer, 1862–1865*, New York 1905, s. 92.

⁵⁰ K tématu seveřanské interpretace jižanské genderové identity viz LeeAnn WHITES, *The Civil War as a Crisis in Gender*, in: Catherine Clinton – Nina Silber (ed.), *Divided Houses: Gender and the Civil War*, New York 1992, s. 3–21; resp. Nina SILBER, *Intemperate Men, Spiteful Women, and Jefferson Davis*, in: *tamtéž*, s. 283–305. Viz také Reid MITCHELL, *The Vacant Chair: Northern Soldier Leaves Home*, New York 1993.

ci na farmách a v domácnosti, dělo se tak v postavení jasně podřízeném mužům, kteří drželi v rukou veškerou sociální a ekonomickou moc. Válka toto ve velké části jižanských rodin radikálně změnila – vždyť z necelých tří milionů bílých mužů všech věkových kategorií jich téměř jeden oblékl uniformu. Tradice tak byla prakticky postavena na hlavu – ženy se musely ujmout značné části mužských rolí a v průběhu dlouhých let války se je většinou – chtě nechtě – naučily obstojně zvládat. Dělo se tak ovšem k častému nepochopení či přímo roztrpčení jejich manželů, otců či bratrů, jak dobře ukazuje nedávná mikrohistorická studie válečných osudů jednoho manželství, založená na dochované kompletní korespondenci. Ne každý muž byl schopen redefinici genderových vztahů ve své domácnosti bez potíží snášet a mnozí ji ani nedokázali pochopit.⁵¹

Muži ekonomickou emancipaci svých drahých poloviček nesli těžce už z principu, leč v okamžiku, kdy se ženou řízené hospodářství dostalo do potíží, což ve světle téměř naprostého zhroucení konfedační ekonomiky s blížícím se koncem války nepřekvapí, dostávali vojáci stále častěji podobně zneklidňující dopisy, jako je tento: „*Nemáme doma nic k jídlu kromě trochy mouky... Zkus odtamtud vypadnout a vrátit se domů a nějak to tu napravit, a pak můžeš jít zpátky... Jestli svůj příchod odložíš, nebude už mít žádný smysl, protože my všichni, co tu jsme, budeme v hrobě v zahradě s tvou a mouj mámou.*“⁵² Neúroda, nedostatek pracovních sil, nefungující trh a komunikace, masivní inflace, marný, leč nepřijemný tlak centrální vlády v podobě peněžních a později i naturálních daní, či prostá neschopnost zvládnout všechny potřebné činnosti (o drtivých dopadech okupace některou z armád ani nemluvě), to vše stálo za tím, že vojáci především v průběhu poslední válečné zimy hromadně opouštěli často z jejich pohledu již poraženou armádu, dávajíc přednost roli živitele před rolí válečníka. Jen nemnozí se vrátili zpátky tak, jak nabádala výše citovaná Jižana svého manžela.

Další nečekaný aspekt, který válka přinesla a který z pohledu jižanských mužů hrozil změnit jejich do té doby neotřesitelné sociální postavení, byla vlna radikálního patriotismu, která zachvátila jižanské ženy. Zatímco v modernizující se společnosti na Severu hledaly ženy svoji cestu k emancipaci skrze církve a na ně navazující hnutí jako byli například abolicionisté, ženám na Jihu konzervativní a přísně hierarchizovaná společnost nic takového neumožňovala. Se secesí přicházející vlna antifederálního sentimentu a následného konfedačního nacionalismu jim však náhle přinesla příležitost, jak se legálně zapojit do veřejného života. Zatímco od svých mužů stále v rámci tradičního rozdělení genderových rolí nadále očekávaly naplnění role válečníka – ochránce, pro sebe, jak píše George C. Rable, „*si začaly formovat nová očekávání o sobě samých*“. Přestaly se vnímat pasivně a byly odhodlány podpořit boj proti nenáviděnému nepříteli všemi prostředky, kte-

⁵¹ Joan CASHIN, „*Since the War Broke Out*“: *The Marriage of Kate and William McLure*, in: Catherine Clinton – Nina Silber (ed.), *Divided Houses: Gender and the Civil War*, New York 1992, s. 200–212.

⁵² Cit. in James M. McPHERSON, *Ordeal by Fire: The Civil War and Reconstruction*, New York 2001, s. 505.

ré měly k dispozici. Krom naplnění či rozšíření tradičně „ženských“ rolí, jako bylo ošetřovatelství či zásobování vojáků ošacením, se sice tyto prostředky nakonec omezily především na radikální rétoriku spojenou se symbolickými činy, i tak však dostačovaly k tomu, aby jižanské ženy – patriotky výrazně překročily rámec svého genderového postavení.⁵³

Ženy nejen, jak již bylo uvedeno, hrály důležitou roli v motivaci mužů k účasti ve válce, ale samy se často alespoň v symbolické rovině stylizovaly přímo do, dle dobového diskurzu jim naprosto nepřislušející, role bojovnic. Tím však paradoxně zpětně ohrožovaly koncept maskulinní cti, který byl základem jižanského vnímání světa. Nejvíce to bylo vidět v případech, kde muži „selhali“ tím, že „nechali“ přijít federální armádu až na práh svých domů – což bylo s postupujícími válečnými roky čím dál častěji. Posměšky, střídavě vyzývavé či přehlíživé chování, plivání i nadávky nejhrubšího zrna patřily velmi často mezi komunikační prostředky jižanských dam i obyčejných žen ve styku s okupační federální armádou. To, že se ženy samy (někdy i reálně, se zbraní v ruce) musí postavit na svou obranu, implikovalo, že jižanští muži ve své roli válečníka – ochránce tragicky selhali. Pochodující kolony vojáků v modrých uniformách dusily nejen krajinu pod svýma nohama, ale především základy genderových vztahů a tím i samotného fungování sociální struktury celého Jihu. Události, jako byl například Shermanův pochod k moři na podzim roku 1864, tudíž vedly tisíce mužů k tomu že, aby se ve snaze zachovat si alespoň samotné jádro své cti, se rozhodli vrátit se ke svým vyhladovělým a nepřítelem ohroženým rodinám – a dezertovali.

Velice důležitý, a z našeho pohledu téměř klíčový, je na tomto modelu fakt, že vrchní velení federální armády si bylo právě těchto důsledků své strategie vědomo. „*Jsem toho názoru,*“ napsal náčelník štábu Halleck Shermanovi po vypálení Atlanty, „*že Váš postup je plně ospravedlněn... chováním nepřítele, především nebojujících a žen... Necht' si [Vámi zbídačené] neloajální rodiny táhnou za svými manžely, otcí a přirozenými ochránci v řadách rebelů.*“⁵⁴ Jak následně prohlásil sám Sherman k jižanským ženám, které jej v Columbií žádaly o ochranu před jeho vlastními vojáky: „*Kde jsou vaši otcové, manželé a synové? Proč tu nejsou, aby vás chránili?*“⁵⁵ Právě Sherman snad nejlépe pochopil základní principy fungování občanské společnosti, když prohlásil: „*Nebojujeme jen s nepřátelskými armádami, ale s nepřátelským lidem.*“⁵⁶ Lid a jeho morálka byly nedělitelným celkem, a tudíž i legitimním cílem – a v jádru této morálky leželo rozdělení genderových rolí. Z útoku na identitu občana – válečníka – ochránce se stala plnohodnotná vojenská strategie, jejímž cílem bylo skrze ohrožení žen postavit vojáky Konfederace před dilema, zda nadále setrvat v armádě, nebo se vrátit domů. Konstrukce „válečníka“ a „ochránce“ tak paradoxně, v důsledku válečné krize, přestaly být dvěma stranami

⁵³ George C. RABLE, *Civil Wars: Women and the Crisis of Southern Nationalism*, Chicago 1989, s. 154.

⁵⁴ Henry W. Halleck Williamu T. Shermanovi, 28. září 1864, in *OR*, sv. 39, část 2, s. 503.

⁵⁵ Cit. in Ch. ROYSTER, *Destructive War*, s. 29.

⁵⁶ Sherman Ulyssesu S. Grantovi, 6. listopadu 1864, in: *OR*, sv. 39, část 3, s. 660.

téže mince a staly se protikladnými. Principů této strategie si byli vědomi i mnozí Shermanovi podřízení: „*Jižanské ženy drží válku při životě,*“ odsekl podplukovník Jenkins, velitel polního četnictva Shermanovy armády, jedné z žen v průběhu vypálení hlavního města Jižní Karolíny Columbia, „*a pouze skrze jejich utrpení si můžeme podmanit jejich muže.*“⁵⁷ Jiný důstojník napsal: „*Jestli hrůza, smutek či dokonce nedostatek pomohou paralyzovat jejich manžele a syny, kteří proti nám bojují... je to vlastně laskavost.*“⁵⁸

Federální „genderová strategie“ se ukázala jako velice efektivní: „*Shermanovo tažení,*“ přiznal v lednu 1865 Jefferson Davis, „*má škodlivý dopad na náš lid.*“⁵⁹ Tento lid si žádal, aby otcové, manželé a synové houfně opouštěli své jednotky a byli tam, kde jich je potřeba nejvíce – doma. Činili tak nejen kvůli svým blízkým, ale i kvůli sobě. Od samého počátku války jakožto součásti lidské společnosti totiž nic „neodmužňuje“ muže – válečníka více než protivník, jenž má absolutní moc nad „jeho“ ženou. Důsledky pro konfедераční armádu byly katastrofální. První příznaky tohoto procesu bylo možno vysledovat již na jaře roku 1864: „*Čtyři muži byli nedávno popraveni – ,velmi smutný pohled‘ – za dezerci poté, co obdrželi dopisy z domova.*“⁶⁰ Od té doby počet dezercí nezadržitelně stoupal a na jaře roku 1865 již dokonce i dosud relativně neporažená Armáda severní Virginie, dlící pod velením nesmírně populárního Roberta E. Lee v zákopech okolo Richmondu a Petersburgu, přicházela tímto způsobem o tisíc mužů týdně. „*Je mi ctí vyžádat si Vaši pozornost ohledně alarmující četnosti dezercí z této armády,*“ psal Lee ministru války v lednu. Generál nejprve soudil, že hlavním důvodem této krize je „*nedostatečná strava a neplacení jednotek.*“⁶¹ O měsíc později již však Lee došel k názoru, že za tím, že stále více jeho mužů „*odešlo domů,*“ často i se svými zbraněmi a municí, stojí „*pesimistická nálada armády, která, pokud se nezmění, nám přinese pohromu.*“ Celý problém byl pro Lee „*velmi stresující*“ a generál byl rozhodnut „*učinit vše, co je v mých silách, abych toto zlo zastavil.*“⁶²

Bylo by samozřejmě velkou chybou interpretovat unionistickou „genderovou strategii“ a její důsledky jako hlavní či dokonce jedinou příčinu masové dezerce v konfедераční armádě na sklonku války. Ta logicky primárně souvisela s vývojem válečné situace, jež ostatně způsobila i onen pro nás důležitý vpád federální armády do domovů Jižanů. Válka se táhla již čtvrtým rokem; po podzimních volbách roku 1864, které potvrdily ve funkci prezidenta Unie Abrahama Lincolna, se naděje Konfederace na úspěšné zakončení války (tj. mír a získání nezávislosti) prakticky přiblížila nule; padla Atlanta, Richmond byl obležen; ekonomická situace

⁵⁷ Cit. in Ch. ROYSTER, *Destructive War*, s. 20.

⁵⁸ Cit. in Lance JANDA, *Shutting the Gates of Mercy: The American Origins of Total War, 1860–1880*, in: *Journal of Military History* 59, 1995, č. 1, s. 8.

⁵⁹ Jefferson Davis generálu Taylorovi, 12. ledna 1865, in: *OR*, sv. 45, část 2, s. 778.

⁶⁰ Cit. in Gary W. GALLAGHER, *The Confederate War*, Cambridge 1997, s. 52.

⁶¹ Robert E. Lee ministru války Seddonovi, 19. ledna 1865, in: Clifford DOWDEY – Louis H. MANARIN (ed.), *Wartime Papers of Robert E. Lee*, New York 1961, s. 886.

⁶² Lee ministru války Johnu C. Breckinridge, 28. února 1865, in: *OR*, sv. 46, část 2, s. 1265.

země, jejíž hospodářství i komunikace byly rozvráceny řadou „nájezdů“ nepřítele hluboko do jejího nitra, byla katastrofální; vojáci hladověli a mimořádně tvrdou zimu materiálně strádali; výplaty žoldu se díky stupňujícím se zmatkům stále více zpožďovaly. Co je však klíčové, „droga vítězství“, přinášející naději a umožňující ve válce lidem přestát mnohá příkoří, byla nyní extrémně nedostatkovým, ne-li neexistujícím artiklem. Již ani Robert E. Lee, „*idol svých vojáků a naděje své země*“, nebyl schopen toto změnit.⁶³ Zprávy z domova tak zřejmě představovaly pouze poslední pobídku, potvrzení toho, že válka a s ní spojená konstrukce maskulinity zcela ztratily smysl. Desetitisíce Jižanů však tuto logiku odmítaly až do hořkého konce naprosté vojenské porážky.

Stejně pomýlená by byla ovšem interpretace zmiňované „genderové strategie“ Unie jakožto primárního postupu při porážce Konfederace. Nic nemůže být dále od pravdy. Operace, jejichž vedlejším důsledkem bylo bezprostřední ohrožení domovů a rodin konfедераčních vojáků, měly za svůj hlavní (a v původní úvaze jejich ideového otce, generála Granta, i navýsost jediný) cíl – zcela rozvrátit logistickou základnu nepřítele v reinkarnaci tradiční strategie tak běžné ve středověké a raně novověké Evropě.⁶⁴ Pro náš účel je ovšem nesmírně důležité, že si mnozí Seveřané (a na opačné straně následně i Jižané) plně uvědomovali, jak vedlejší efekt takového postupu – přímé ohrožení „domácí fronty“ – může zapůsobit na genderové vztahy a skrze ně na morálku vojáků Konfederace. To, že současníci tuto realitu vnímali, jen potvrzuje zde prezentované tvrzení, že jádrem maskulinní identity v moderní občanské společnosti druhé poloviny 19. století byla idea občana – válečníka. Z tohoto pohledu lze pak moderní občanskou společnost označit za *společnost tradičně válečnickou*, stejně jako její pravzory v antických republikách, ale také podobně jako např. tzv. primitivní společnosti po celé planetě či chápání maskulinity ve středověké Evropě. Zde ovšem šlo o záležitost úzké elity – 19. století však v rámci všeobecné demokratizace přineslo (v USA dříve než kde jinde) i masovou aplikaci ideje, že boj za politickou komunitu představuje jeden ze základních znaků (a zkoušek) mužnosti. Odtud pak zbýval již jen krůček k institucionalizaci, poprvé vyzkoušené již francouzskou revolucí. Idea občana – válečníka tak byla nezbytnou podmínkou pro masové armády 20. století, založené na téměř bezvýhradné branné povinnosti.

⁶³ Cit. in Gary W. GALLAGHER, *Lee and His Generals in War and Memory*, Baton Rouge 1998, s. 3.

⁶⁴ K tématu podrobněji viz J. HUTEČKA, *Země krví zbrocená*, s. 466 nn.

Summary:

**The Concept of Citizen-Warrior and “Modern” Masculine Identity:
A Case Study from the United States History**

Only in recent years it became usual to cross (cautiously indeed) borders between gender history and military history, and in Czech historiography particularly, this kind of border-crossing is still virtually non-existent. Although it is not very surprising considering the “state of the art” in both fields here, it must be surprising in any other way, because there is a hardly any more “gendered” human endeavor than warfare – a fact generally acknowledged by theorists and thinkers from Bourdieu to Virginia Woolfe. This article is an effort to present a case study of connection between these two fields.

The US Civil War is a great case study for this effort as it was a war of volunteers – most soldiers served in the ranks not because of direct conscription (only low percentage were actual draftees) or because of economic pressures (although that was not uncommon). They mostly served to fulfill what we can call the “citizen-warrior” concept as borrowed by contemporary theorists from ancient republics. The “warrior image” was at the very core of their understanding of their own masculinity, as was widely recognized not only by themselves (various sources as diaries, memoirs and literature are used here), but also by the society at large, and especially by women, who sometimes consciously, sometimes not were putting an immense pressure on men to “be men”. This pressure from home community had, thanks to the local character of regiments in both armies and thanks to the “crowded” character of battlefield, an overwhelming tactical implications – the field of battle became the ultimate expression of Bourdieu’s “masculine space” – outward, official, public, short, dangerous, spectacular. And, thanks to general literacy, a closely watched one indeed. The principle of mutual support and/or control thus played an important part in men’s courage.

The “citizen-warrior” principle had yet another important implication – a strategic one. At the end, it led to what is called here a “gender strategy” of the Union army in 1864–1865 campaigns. For sure, these campaigns *were not* primarily set in motion because of some innovative “gender thinking” – target of Grant’s “raids” was, above all, Confederate logistics. But the “gender strategy” came as a secondary result, as is widely accepted by authors like Reid Mitchell. What is even more interesting for us here is the fact that Union authorities (Sherman, Halleck, and many other officers) were completely conscious of its effects on the “masculine side” of Confederate morale – i.e., of pushing a wedge between the military (soldier) and warrior (defender) role of southern men. What resulted was a massive desertion rate from the Confederate Army in late 1864 and early 1865 (danger to their families being one of the most important, although not sole reason for soldier’s leaving the front). This represents not only interesting insight into contemporary thinking, but, somewhat more importantly, yet another example that modern civic society, as established in 19th century, is only a little more sophisticated incarnation of traditional warrior society.

